

Oluş Ve Bozuluş Üzerine*

İhvan-ı Safa

Çev. Yrd.Doç.Dr. Hamdi ONAY,

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı

honay@inonu.edu.tr

Bölüm

Ey merhametli güzel kardeş, Allah seni ve bizi kendinden bir ruh ile teyit etsin. Bilmelisin ki, gök cisimlerinin (ecsam-ı felekiyye) belirlenmesini, onların kürelerinin sayısını, düzenlerinin keyfiyetini, uzaklık ölçüsünü, deveren farklarını, hareket hızlarını ve cevherlerinin tabiatlarını Sema ve Âlem adlı Risale'de açıklamayı bitirdikten sonra, bu Oluş ve Bozuluş (Kevn ve Fesad) adlı Risale'de ay altı âlemde bulunan tabii cisimleri (ecsam-ı tabiiyye), onların sayılarını, düzenlerinin nasıl olduğunu, tabiatlarının çeşitliliğini, gök cisimlerinin tesiriyle birbirilerin nasıl dönüştüğünü ve onlardan doğup oluşan cinslerin sayısını belirtmeyi istiyoruz.

Ey kardeş, Allah seni ve bizi kendinden bir ruh ile teyit etsin, ay altı dünyasındaki cisimler yedi cinstir. Onlardan dördü anasır-ı külliyyedir (el-ümmühatu'l-külliyye) Bunlar; ateş, hava, su ve topraktır. Onlardan üçü doğmuş/oluşmuş cüzi var olanlardır Onlardan üçü de sonradan oluşan ikincil varlıklardır ki, bunlar da hayvan, bitki ve madenlerdir. Önce anasır-ı külliye'yi anlatmaya başlayacağız, şöyle deriz:

Anasırın her biri madde (heyula) ve suretten mürekkeptir. Heyulanın tümü cisimdir, sureti ise onu diğerlerinden ayıran şeydir, bu suret onlardan her birinin zatını ayakta tutar. Suret iki kısımdır, temel öge ve tamamlayıcı ögedir. Aralarındaki farkın bilinmesi için bunları (şu şekilde) tanımlayacağız. Bunun için deriz ki: Bir şeyin zatını ayakta tutan temel suret, madde (heyula) sinden ayrıldığı zaman o şeyin varlığı yok olup gider. Tamamlayıcı suret, bir şeyi ulaşılması mümkün

* İhvan-ı Safa, **Resailü İhvanu's-Sefa**, Beyrut, 1957, c.II, s.52-61. Bu risale, İhvanu's-Safa Risaleleri'nin On Yedinci Risalesinin tercümesidir

olan en üstün haline ulaştıran şeydir, heyulasından ayrıldığı zaman heyulanın varlığı ortadan kalkmaz. Bunun örneği sükûn ve harekettir, onlar cismi terk ettikleri zaman o cismin varlığı yok olmaz. Ancak uzunluk, genişlik ve derinlik, heyuladan ayrıldığı zaman cismin varlığı kalmaz.

Ey kardeş, bilmelisin ki bir şeyin zatını ayakta tutan suretten sonra tamamlayıcı suret gelir; her ayakta tutucu fail surete tabi bir suret vardır ve bunlar birbirini takip ederler, sonuna kadar sayıların çiftinin tekini, tekinin çiftini takip ettiği gibi. Bunun örneği, zatını ayakta tutan ateşin cismindeki suret, kaynama (galayan) hareketidir, ona tabi tamamlayıcı suret ise hararettir, onu kuruluk ve cüzlerin birbirine tutunması takip eder. Ateşi kuşatan ve onun aşırı kuru olmasını engelleyen havanın rutubeti olmasaydı ateşin parçaları birbirine geçer ve yakıp kavurucu olurdu. Ateşe, kuruluk ve kupkuruluk isabet etseydi ondan en önemli amaç olan faydalanma imkânı az olurdu.

Ey kardeş! Bilmelisin ki, hava kıymetli bir cevherdir, içinde çok faydalar ve hayret verici özellikler vardır. Bu cümleden olarak o, rutubetiyle kuruluğu ve kupkuruluğu önler, akışıyla, seslerin faydasını çoğaltıp, zararını azaltıp ve onların uzun zaman havada kalmalarını engellediği gibi. Bu nedenle sesler havada sadece kulak onları işiteceği ana kadar kalırlar, sonra zayıflayıp dağılırlar. Eğer sesler havada uzun zaman kalsaydı, hava sesler ile dolar ve ondan dolayı zarar büyük olurdu ve sonuçta ihtiyaç duyulan söz ve ifade edilen düşüncelerin duyulması mümkün olmazdı. Aynı şekilde ateş kuru ve kupkuru olsaydı, ağaçlara nüfuz etmez ve onları olgunlaştıramaz ve olgunlaşması istenen şeyler de ham ve sert kalırdı.

Ey kardeş, bak ve hikmet-i Bârî hakkında düşün, çünkü ateşi onu kullananın isteğine göre kıldı, ateşe ihtiyaç duymadığında onu çok kolay bir hareketle yok eder/söndürür; ateş o haliyle (hep yanar bir vaziyette) kalsaydı, ondan dolayı zarar büyük, fayda az olurdu. Ateşin cisminin tamamlayıcı sureti, hararetin doğurduğu letafettir ve onu cisimlere hızlı nüfuzu takip eder. Yine ateşin cisminin tamamlayıcı suretlerinden

biri de ışıktır ve onu parlaklık takip eder. Ateşin cisminde onu tamamlayıcı tüm suretler birleşmiştir, onlar hareket, sıcaklık, kuruluk, letafet (saydamlık) ve ışıktır. O, tüm bu suretle başka şeylerle yaptıkları dışında farklı bir şey yapar. Ateş hareket ile bedenleri (hareket galayan) ettirir, hararetle ısıtır, kurulukla kurutur ve letafetle cisimlere nüfuz eder, ışık ile çevresini aydınlatır, hararet ve hareket ile cisimlerini zatlarına döndürür. Toprağın zatını ayakta tutan suret, galayanın zıttı olan sükûndur/hareketsizliktir, onu takip eden ikincil (tâli) tamamlayıcı ise soğukluktur, soğukluğu takip eden kuruluktur, onu ise parçaların birbirine tutunması takip eder. Toprağın parçalarının birbirine tutunmasından onun üstünde hayvanlar, bitkiler ve madenler oluşur.

Ey kardeş, bilmelisin ki, kuruluk (yebuset) iki çeşittir; biri hararete tabidir ve o faydalıdır, diğeri soğuğa tabidir, faydası azdır. Hararete tabi kuruluk orta halli olgunluk, soğuğa tabi olan, az hamlık ya da olgunlaşmama duru mudur? Birincinin örneği, yakut, billur vb. şeylerin kuruluğudur, çünkü onları maddenin harareti pişirmek suretiyle olgunlaştırmıştır, artık onlar her hangi bir değişime uğramaz ve bozulmazlar. Soğuğa tabi olanın örneğine gelince karın, buzun, tuzun vb. şeylerin kuruluğudur; onlar çok az olgun oldukları için kurulukları az, değişime ve bozulmaya maruz olurlar. Bu sebeptendir ki, gök cisimler (ecram-ı felekiyye) oluş ve bozulmuşu, değişim ve dönüşümü (istihale) kabul etmezler. Çünkü onların cüzlerinin birbirine tutunması kuruluklarının şiddetindedir, kurulukları ise hareketlerinin hararetinden doğmaktadır, sonra onlara kuruluk hâkim olunca hararetleri sönmüştür. Sema ve Âlem Risalesi'nde açıkladığımız gibi. Yeryüzünde bulunan cisimlere (ecsam-ı arziyye) gelince, onların parçalarının birbirine tutunması soğuktan ve hareketsizlikten doğan, olgun olmayan az bir kuruluktan olduğundan he türlü değişime uğrar, oluşur ve bozulurlar.

BÖLÜM

Ey kardeş, bil ki, su ve havanın varlıklarının temel sureti, sakin ve hareketli cüzlerin birlikte karışımından doğan rutubettir. Kuruluk ise tamamen heyulanın cüzlerinin hareketinin şiddetinden veya sakinliğinin

şiddetinden doğar, daha önce beyan ettiğimiz gibi, rutubet ise zıt olarak, onun hareketli ve sakin cüzlerin karışımından ve birleşmesinden doğduğuna delalet eder.

Suyun zatının tamamlayıcı suretine gelince o, sakin, katı çok parçalar (cüz) ve latif, hareketli az parçalardır. Suyun zatının tamamlayıcı sureti, sakin, çok katı parçalar ve latif, hareketli az parçalar olunca, soğuklukta toprağa benzer olduğundan, onun merkezi arzın merkezi gibi olur. Havanın zatının tamamlatıcı suretine gelince, hareketli, çok latif parçalar ve sakin, az katı parçalardır. Havanın zatının tamamlayıcı sureti, hareketli, latif çok parçalar olunca, hararete ateşe benzediğinden onun merkezi ateşin merkezi gibi olur.

Ey kardeş, bilmelisin ki, gök cisimlerinin temel sureti hareket hızının şiddetinden doğan hararetin gücünden meydana gelen kuruluk, buna mukabil yer cisimlerinin temel sureti ise kaynama hareketinin zıttı olan sükûnun şiddetinden doğan soğukluğun şiddetinden meydana gelen kuruluk olunca, yer cisimleri harekette zıt olmalarına karşın, kurulukta gök cisimlerine benzerler. Yeryüzü cisimlerinin hareketi merkezden çevreye doğru olunca, sükûnu da çevreden merkeze doğru olur, çünkü zıt olan şeyler, zıttın dan en uzak yere kaçar; çevreden en uzak mekân ise merkezdir.

Su ve havanın temel sureti, hareketli ve sakin parçaların karışımından doğan rutubet olunca ve rutubette kuruluğa zıt olunca, yerleri çevre (muhit) ve merkez arası olur. Suyun zatının tamamlayıcı sureti sakin, katı çok parçalar olunca, su, soğuklukta toprağa benzer ve merkezi onun merkezi gibi olur. Havanın tamamlayıcı sureti hareketli, latif çok parçalar olunca, hararete ateşe benzer ve merkezi onun merkezi gibi olur. Ey kardeş, bu açıklamalar gösterdi ki, cisimler tabiatları gereği, bazıları zıt olmalarına karşın, bazıları birbirine benzerler. Cisimler, tabiatlarının zıtlığından dolayı merkezleri birbirine zıt/farklı ve tabiatlarının benzerliklerinden dolayı da merkezleri birbirine yakın olur. Cisimler mertebelerine göre tertip edilince, birbirine tutunmaksızın, ağır ve hafif demeden ve direksiz olarak her biri kendine has merkezinde durur. Ancak

sonradan olan zorlayıcı bir sebeple yerlerinden çıkarlar, bu olmayınca kendilerine ait özel yerlerine dönerler. Bu duruma mani bir engel olursa aralarında itme meydana gelir. Bu itme çevreye doğru olursa hafif, âlemin merkezine doğru olursa ağır diye isimlendirilir. Bu şartlara haiz olan küreler kendilerine has yerlerde tertip edilince, bazısı bazısını kuşatır ve daireler şeklinde olurlar, ancak su müstesna; İlahî inayet ve Rabbanî hikmet suyu her yönüyle kuşatılmaktan toprak ile engellemiştir. Çünkü su küresi bütünüyle toprak küresi tarafından kuşatılsaydı, hayvanlar ve bitkiler yeryüzünde engellenmiş olurdu ve yeryüzünde hayvan ve bitki olmazdı. Ancak toprakta suların bulunacağı mekânlar oluşturulmuştur. Bunlar deniz ve kuyulardır. Biz coğrafya risalesinde yeryüzünün (toprak) biçimini dağların, denizlerin, nehirlerin, bölgelerin ve ülkelerin sayılarını daha önce anlatmıştık. Belki burada ihtiyaç duyulanları tekrar anlatmak gerekecek.

BÖLÜM

Ey kardeş, arz; üzerindeki bütün dağlar, denizler, nehirler, görkemli kentler (umran) ve harabe yerler ile tek bir küredir. O âlemin merkezinde havada yer almaktadır. Hava onu bütün yönlerden sarılı bir şekilde kuşatmaktadır. Büyük denizin (bahr-ı azam) yeri koç burcunun yörüngesi altındadır, doğudan batıya uzanmaktadır. Ama diğer denizler büyük denizden şube ve haliç şeklindedir, kuzeye uzanırlar, onlar yedi denizdir: Rum denizi, Kuzlum denizi, Fars denizi, Çin denizi, Hint denizi, Yecüc ve Mecüc denizi ve Cürcan denizi. Bu ve diğer denizlerin arasında adalar, karalar, kurulmuş kentler(umran), dağlar, ormanlar (âcâm) ve dağlardan başlayıp denizlere ulaşan nehirler vardır. Dağların kökleri arzın içine yerleşmiş ve başları havada yükseltilmiştir. Bu dağların arasında derin vadiler vardır. Dağların içinde mağara ve boşluklar vardır. Yer kabuğunun (arz) içinde katmanlar, üstünde ise; bazısı çamur, tuzlu toprak, kum, çakıl, sert taşlar ve çeşitli parçalardan oluşan farklı toprak türleri vardır. Bunların bu denli çeşitli olmasının sebebi, yıldızların yörüngeleri (sempleri) ve şualarını ufuklardan o topraklar üzerine göndermeleri ve

feleklerin bu parçalar üzerinden geçiş derecelerine göredir. Bundan dolayı ay altı âlemde olan cisimlerde (etkili bir) oluş ve bozulma vardır.

Ey kardeş, bil ki, bu dört rükün (erkân-ı erbaa) birbirine dönüşür; su bazı durumlarda hava ve bazı durumlarda da toprak olur. Havanın durumu da böyledir; o bazen su, bazen ateş olur. Ateş de böyledir, alevi bitip söndüğü zaman hava olur; hava katılaştığı zaman su olur; su aşırı donduğu zaman toprak olur. Bunun aksine toprak, değişim geçirip akışkan olduğu zaman su olur. Su eriyip inceldiği zaman hava, hava kıztığı zaman ateş olur. Ateş incelmekle ve toprak da katılaşmakla, taşlaşmanın dışında başka bir şey olmaz ki, o da toprak cinsindedir. Ancak bu unsurlar birbirine karışırsa, onlardan maden, bitki ve hayvan (canlı) gibi oluş ve bozulmuş özelliği taşıyan şeyler meydana gelir. Bütün bunların aslı buharlar ve birbirine karışan karışımlardır. Buhar; denizlerden, nehirlerden ve ağaçlardan güneşin ısıtması ve yıldızların ışınlarını onlar üzerine atması ile havada yükselir. Karışımlar ise arzın içine geçen yağmur suları ile toprak parçalarının birbirine karışması ve katılaşmasından oluşur, arzın derinliklerinden çıkan hararet (sıcaklık) ile pişerler.

Ey kardeş, bilmelisin ki, bu iki karışıma (halita) yani buhar ve öz özsuya dönüşen ilk şey erkân-ı erbaa'dır. Bu iki karışım, ay altı âlemde oluşan ve bozulan diğer şeyler için temel madde olur. Şöyle ki, güneş ve yıldızlar ışınlarıyla toprak, deniz, ağaç ve nehirler üzerine yansımalarıyla suları ısıtırlar, sular azalır, toprağın parçaları incelik, buhar ve duman oluşur. Buhar ve duman bulut olur, bulut yağmur olur, yağmurlar toprağı ıslattığı zaman toprak parçaları su ile karışır, bundan öz su (karışımlar) oluşur, karışımlar maden, bitki ve hayvan (canlı) oluşumları için temel madde olur. Bunlardan her bir tür için ayrı ayrı Risale yazdık, o risalelerde o şeylerin oluşumlarının, terkiplerinin, ortaya çıkışlarının, gelişmelerinin ve en son noktalarına ulaşmalarının nasıl olduğunu, sonra, kendisinden oluştukları dört rükûna (su, toprak, hava ve ateş), bozularak, eskiyerek, değişime uğrayarak nasıl dönüştüklerini açıkladık.

Ey kardeş, bil ki, oluş ve bozulmuş (kevn ve fesad) birbirine zıt olup aynı anda tek bir şeyde birleşmezler. Çünkü oluş, maddede (heyu-

lada) suretin meydana gelmesi ve bozuluş ise suretin maddeden ayrılmasıdır. Heyuladan bir şey bozulduğu zaman başka bir şey oluşur, çünkü heyula ondan bir suret ayrıldığı zaman başka bir suretle birleşir. Heyula daha iyi bir suretle birleştiğinde oluş, daha aşağı bir suretle birleştiğinde bozuluş meydana gelmektedir. Bunun örneği, toprak ve suyun bitki olması, bitkinin tahıl ve meyve olması, meyve ve tahılların gıda olması, gıdanın kan, et ve kemik olması, bundan da hayvanın/canlı meydana gelmesi gibi... Bozulma, bitkinin yanıp kül olması ve hayvanın ölüp toprak olmasıdır.

Ey kardeş! bil ki, nefse özgü olan beden, oluş ve bozuluşa tabi olan varlıklardandır. Beden, nefse nispetle ancak oturulan yurt veya giyilen elbise gibidir. Onun için bütün çaba ve gayretini bu beden yurdunun zevkine ve bu elbisenin yeni olmasına verme. Sen bilirsin ki her mesken harap olur ve her elbise mutlaka eskir. Sen bazı vakitlerin nefsin hakkında düşünmeye ve onun cevherini, başlangıç ve sonunu (mebde ve mead) bilmeye ayır. Çünkü o varlığı ebedi kalıcı bir cevherdir, lakin denildiği gibi bir halden bir hale intikal eder: "Nefsine karşı mücadele et ve onun faziletlerini tamamla, çünkü sen cisminle değil nefsinle insansın". Keza haber olarak rivayet edilmiştir ki, İbn Ebî Talib (Hz. Ali), bir hutbesinde şöyle demiştir: "Yalnız ebed için yaratıldınız, fakat bir yurttan bir yurda naklediliyorsunuz, sulplerden rahimlere, rahimlerden dünyaya, dünyadan berzaha, berzahtan cennet veya cehenneme."

BÖLÜM

Ey kardeş! bilmelisin ki, cennet ancak ruhlar alemleri (alem-i ervah) dır. Onun tümü ruhanî surettir, cisimsel ve maddesel değildir, sırf hayat ve rahattır, lezzet, sevinç ve güzel haldir, ona oluş ve bozuluş arız olmaz, değişme ve eskime olmaz, çünkü o dar-ı hayattır, keşke bilselerdi. Bu cennet yurdu, hayat yurdu olunca, ey kardeş, bu yurdun ehli hakkında senin zannın nedir, onların hali nasıl olacak? Onları tarif edip anlatmak ancak kısa olur, Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda peygamberi Muhammed'in lisanı üzere anlatıp dediği gibi: "Orada (Cennette) nefislerin çektiği, göz-

lerin lezzet aldığı şeyler vardır ve siz orada ebedi kalacaksınız.” (Zuhruf, 43/71)

Ey kardeş, bilmelisin ki, ateş ve cehennem, ay altı âlemde olan cisimli varlıklar (âlem-i ecsam) dünyasıdır. Bu âlem daim oluş, bozuluş, değişme ve eskime içindedir ve onun ehli, “Azabı tatmaları için onların ciltleri piştikçe onları başka ciltlere tebdil ederiz” (Nisa, 4/56) ayetinde olduğu gibidir. Ey kardeş, bu dünya aldatmacası içinde Allah’ın peygamberleri, velileri, bilginleri ve filozofları gibi zahit ol. Bilirsin ki burası kalıcı bir yurt değildir, ecel yaklaşmadan, ömür son bulmadan önce, zorla ve cebren değil, tercihinle yolculuk ve intikal için hazırlık yap. Bil ki bu durum, sana ahiretin dünyadan üstünlüğünü ve taklide dayalı olarak değil, doğru bilgi ile bilmenden sonra açığa çıkar. Çünkü insanın doğası aceleci olduğundan, bu dünyada mevcut olanla yetinmez (zahit), sonradan gelecek olan ahiret hayatına rağbet etmez. Ancak bu, sonradan olan ahiretin, şimdi olan dünya hayatına üstünlüğünü bilmekle mümkün olur.

Ey kardeş, Allah’ın peygamberlerinin, kendi lisanları üzere indirilmiş Kitaplarda işaret ettikleri şeyleri talep ve onları elde etmek için çalış. Cennet nimetleri ve cennet ehlinin saadeti, cehennem vasfı ve cehennem ehlinin mutsuzluğu (şekaveti) hakkındaki manalar meleklerden alınmıştır. Aynı şekilde filozof ve bilginlerin ruhlar âleminin özellikleri, oranın ehlini övmeleri, cisimler âlemini yermeleri, oranın ehlini kötü anlamaları hakkındaki sembollerini, işaret kabilinden özlü sözlerini anlamaya çalış. Umulur ki sen aklınla onların anladıklarını anlayabilirsin ve onlar nefislerinin saf cevherlerini gördükleri gibi, sen de kendi nefsinin saf cevherini görebilirsin. Onun için nefsinin gaflet ve cehalet uykusundan uyanır, mutlu âlimler gibi yaşa, bilgilerini geliştir ve artır. Gayretini semanın içlerine ve inceliklerine doğru yükselt ve ahirette mutlu kişilerden ol. Ey kardeş! Allah seni, bizi ve çeşitli beldelerdeki bütün kardeşlerimizi doğruya muvaffak kılsın. O, kullara çok merhametlidir.

Buraya kadar, Ay altı âlemdeki erkân-ı erbaa’yı zikrettik, onlar ateş, hava, su ve topraktır. Her birine has en üstün şekle ulaştıran temel biçimleri anlattık, birbirlerine nasıl dönüştüğünü açıkladık. İlk dönüşenin

buhar olduğunu ve buharlardan karışımların oluştuğunu, karışımlardan madenler, bitkiler ve hayvanlar (canlılar) gibi varlıkların oluştuğunu bildirdik ve bu Risale'yi sona erdirdik. Bundan sonra başka bir Risale'ye başlayacağız, onda havada yükselen buharları ve hava olaylarının nasıl olduğunu anlatacağız. Bu Risale'nin ismi el-Asâru'l-Ulviyye ve Havadisü'l-Cevv.

Oluş ve Bozuluş (Kevn ve Fesad) Risalesi burada tamamlandı.